

WWF Magyarország
Álmos vezér útja 69/a
Budapest, 1141
Adószám: 18226814-2-42

Tel: (1) 214 5554
panda@wwf.hu
www.wwf.hu

Vélemény

Magyarország Helyreállítási és Ellenállóképességi Tervének 2021. április 16-án közreadott tervezetéről

D Vízgazdálkodás

Szakpolitikai terület: Vízgazdálkodás

Célkitűzés: *Vízhiányos területek vízpótlása, vízvisszatartás, térségi vízátervezés, tározás, felszín alatti vízkészletek védelme, a vízkészletek térbeni és időbeni egyenetlen eloszlásának kiegyenlítése, a többlet vízkészletből öntözési lehetőség biztosítása. A vízpótlás hatásterületének kiterjesztése, vizes élőhelyek megőrzése. Szemléletformálás a vízkészletek védelme érdekében. Monitoring rendszer kiépítés, nyilvános információs rendszer létrehozása.*

Reformok:

1. Szemléletformálás

költség: 0,072 milliárd Ft

Beruházások:

1. Főművi öntözőrendszerek építési munkái, új hálózatok és rendszerek kialakítása

költsége: 80 milliárd Ft

2. A főművi fejlesztésekkel megvalósuló vízutánpótlás hatásterületének kiterjesztése

költsége: 76,54 milliárd Ft

3. Természetvédelem

költség: 6,577 milliárd Ft

4. Monitoring rendszer kiépítése

költség: 0,32

COFOG kód: 13705 Vízkárelhárítás, vízkészlet-gazdálkodás

Becsült költség: 163,54 milliárd forint

1. Általános észrevételek

A vízgazdálkodási komponens zömében öntözésfejlesztési projektek sorozatából áll, mely a vízhasználók, főként a (mező)gazdasági vízigények kiszolgálását helyezi középpontba. A források felosztásából e fókusz világosan látszik. Ez a vízhasználati szemléletű vízgazdálkodás azért különösen problémás, mivel a dokumentumban is számos helyen hivatkozott éghajlatváltozás hatásai nehezen kiszámíthatóak, nem csupán a jelenleg vízhiányos területeken kell további vízhiányra számítani, hanem akár a nagy folyóink vízhozama is drasztikusan csökkenhet kisvízes időszakokban. Mindebből kifolyólag a kizárólag folyóink vízkészletére alapozott öntözési vízszolgáltató rendszerekre alapozott vízhasználat hosszú távon kockázatos lehet. **A költségesen kialakított vízpótló rendszerek egy fenntarthatatlan termelési szerkezet rögzülését okozhatják,** ami még inkább rugalmatlanná teheti hazánk változásokhoz jelenleg is igen nehezen alkalmazkodó vízgazdálkodási rendszerét. Az így kialakított vízpótló struktúrákat a klímaváltozás hatására várható jelentős vízhozamingadozásokra, megnövekedő aszályos és kisvízes időszakokra nem lehet felkészíteni. A folyókból történő vízpótlást minden esetben

Küldetésünk egy olyan jövő megteremtése,
amelyben az emberiség és a természet
harmóniában él egymással.

együtt lehetséges.

wwf.hu

biztosítani kellene, ezért a rendszer fenntartása hosszabb távon akár ökológiai szempontból nem kívánatos és igen költséges beavatkozások – mint folyami nagyműtárgyak építése, duzzasztás, folyókban történő medertározás – igényét is megteremtheti. **Fontos lenne tehát a kizárólagosan vízhasználati szemléletű projektekkel összemérhető nagyságrendű forrással vízmegtartó beavatkozásokat is tervezni, valamint a területhasználat és vízgazdálkodás teljes rendszerét felülvizsgálni klímaadaptációs szempontból.** Mindaddig ugyanis, amíg pl. belvízelvezető csatornán keresztül vezetjük le a vizet a vízhiányos területekről, nincs sok értelme a vízpótlásnak, hiszen az nem fogja megállítani a tájak kiszáradását, gyakorlatilag csak egy szűk területen, az öntözött termőföldeken érezteti majd pozitív hatását.

A komponensben megfogalmazott nagyszabású vízgazdálkodási célok megvalósítása rendszerszemléletet igényel, ami figyelembe veszi a vízelvezetés és a vízpazarló földhasználat hatásait, a felszín alatti vizek kitermelésének problémáit és a szárazodó tájak komplex kezelését tűzi ki célul. A Nemzeti Vízstratégiában (Kvassay Jenő tervben) is olvashatjuk, hogy „A vízproblémák jelentős részének kiváltó oka a hagyományos vízgazdálkodáson kívüli. A megoldásukhoz ma már nem elegendők a hidrotechnikai eszközök, hanem ágazatközi együttműködés, a társadalmi tudatosság növelése és az értékrend kedvező irányú befolyásolása szükséges.” A vízgazdálkodási komponens jelenlegi tervei azonban nélkülözik ezt a szemléletet. **A komponens kizárólag vízkormányzásra alapozott megoldásokban gondolkodik, a területeken természetesen megjelenő csapadékvízzel és belvízzel egyáltalán nem foglalkozik és nem gazdálkodik vele.** Nem számol a vízmegtartás előnyeivel, a klímaadaptációs lehetőségekkel. Valójában tehát nem oldja meg a kiszáradó tájak vízgazdálkodási problémáit, csupán bizonyos kiválasztott területekre kíván vizet juttatni és azt helyben hasznosítani. A valódi adaptációs megoldásokkal, mint művelési ág váltás, szárazságtűrő növények termesztésére való áttérés, vízigényes kultúrák – pl. homokhátsági erdők – ültetésének korlátozásával nem számol, csupán említés szinten jelenik meg a szövegben erre vonatkozó állítás. Szembetűnő, hogy a „Reformok” alatt egyedül szereplő szemléletformálási elképzelésekre (melyek többségében helyesek) a vízgazdálkodási komponens teljes tervezett összegének 0,04%-a jutna, és öntözésfejlesztésre és a vízutánpótlás hatásterületének kiterjesztésére (azaz egy idejétmúlt szemléletben létrehozott struktúra helyreállítására, kiterjesztésére) fordítanak a források 96%-át. **Tévútra viszi tehát a klímaalkalmazkodást** az a szemlélet, hogy csak a jelenlegi területhasználatokat (melyek jelentős részben maguk is okozói a szárazodásnak mint pl. az intenzív művelésű szántókat) kiszolgáló infrastruktúra *helyreállítására* koncentrál, miközben az *ellenállóképesség* fokozásához éppen a területhasználatok és az infrastruktúra felülvizsgálatára lenne szükség.

Az egész komponens arra az alapvető tévedésre lett felépítve, miszerint Magyarországon a vízhiányt kizárólag az éghajlatváltozás okozza. **A vízhiányos területek problémája igen nagy részben antropogén eredetű, amit a klímaváltozás csak még inkább súlyosbít.** A természetes felszíni vizek eltűnésének és talajvízszint süllyedésének fő okai a felszín alatti vizek pazarló használatára és a vízelvezető vízgazdálkodási gyakorlatra vezethetők vissza. A folyószabályozások, vízrendezések kiszáradó hatását azzal lehetne mérsékelni rendszer szinten, ha az egykori árterek egy részét újból visszaadnánk a folyóknak és legalább a vízhiányos területekről történő vízelvezetést megszüntetnénk. A hátságok folyóknál magasabban fekvő területein kritikus fontossága van a helyben megjelenő csapadékvizek, belvizek visszatartásának (pl. belvízrendszer főműveinek átalakítása, üzemrend módosítása) és a tájak száradását okozó területhasználatok megszüntetésének (ezzel az agrárium szabályozási, támogatási rendszere is a vízgazdálkodás, illetve klímaadaptáció alakítója lehet). Ennek elsőbbséget kell élveznie a jelenlegi területhasználatok vízigényének átvezetéssel történő kielégítésével szemben. Ezzel szemben a komponens gyakorlatilag figyelmen kívül hagyja a kiszáradó hatású vízgazdálkodási gyakorlat okozta problémákat, és az éghajlatváltozásra hivatkozva újabb vízpótlórendszerek kiépítését szorgalmazza a nagyrészt lecsapolásoktól szárazodó tájban. Alig olvashatók olyan intézkedések, melyek a rendszerszintű vízgazdálkodási problémákat és rossz gyakorlatokat

kívánják orvosolni, pedig a helyreállítási források lényege az lenne, hogy a hibásan rögzült struktúrákat lehetőség legyen megváltoztatni, és egy új, fenntartható pályára állítani a vízgazdálkodást. Hangsúlyozzuk tehát, hogy **a felszín alatti vizek megóvásának elsődleges eszköze nem a felszíni vizekből történő öntözésfejlesztés** – ahogyan erre az anyag számos helyen utal –, **hanem a felszínre hulló csapadékvíz és természetesen megjelenő belvív megőrzése, a beszivárgás támogatása és a vizek pazarló használatának megszüntetése.**

Le kell szögezni azt is, hogy **az öntözés hosszú távon értelmezve hibás klímaadaptáció (maladaptation).** Az öntözési vízigény biztosítása alapvetően egy mezőgazdasági termelés fejlesztését szolgáló eszköz. Öntözéssel lehet a termelési hozamokat növelni, vagy az aszálykárokat mérsékelni a parcellák szintjén, azonban a klímaváltozáshoz való helyes alkalmazkodás a táji adottságokhoz történő alkalmazkodásnál kezdődik. Nem lehet klímaadaptációnak nevezni azt, amikor egy vízigényes kultúra termesztését tesszük lehetővé vízhiányos területen. A helyes klímaadaptáció ennek éppen, hogy az ellenkezője, vagyis vízhiányos állapotokhoz alkalmazkodó földhasználat támogatására lenne szükség, ami főként művelési ág váltást, illetve a felszínen és a talajban történő vízmegtartást szorgalmazó beruházásokat jelent. A komponensben szereplő célkitűzések ezzel szemben a táji és klimatikus adottságokat figyelmen kívül hagyó gazdálkodási módok ösztönzésére törekuszenek.

Téves megközelítés az is, hogy a beruházási célterületek a folyóktól való távolságuk miatt vízhiányosak. A folyóktól számított távolság kizárólag a folyami vízre alapozott öntözőcsatorna-rendszerek kiépítésének szempontjából lényeges, a vízhiányt nem, vagy alig befolyásolja. Ezt igazolja, hogy már a folyók mentén, egykori árterületeken is számos esetben érezteti hatását az aszály.

Vízet visszatartani olyan területeken lenne értelme, ahol természetesen is megjelenik a víz. Ilyen területek például a folyókról töltésekkel leválasztott mélyárterek és a rendszeresen belvízjárta földek. Bár ezek mélyebb fekvésű, vízhiánnyal mérsékeltebben érintett területek, azonban a táji szintű vízmegtartásban, a kistáji vízkörforgás helyreállításában kiemelkedő szerepük van. A mélyebb fekvésű területeken történő vízmegtartás egyrészt a vízhiányos területekről elfolyó, elszivárgó vizek mennyiségét is csökkentené, másrészt kedvező mikro- és mezoklimatikus hatással lenne a környező földekre. Hozzá kell tenni, hogy a talajregeneráló művelés gyakorlatilag minden adottságú területen tudja növelni a talaj víztároló képességét, ami a csapadék hasznosulását segíti és a költséges, műszaki vízpótlási igényt kiválthatja vagy mérsékelheti.

Végezetül, mivel az anyagban számos helyen eltérnek egymástól a célkitűzések és az arra válaszul adott beavatkozások, **kiemelten is kérjük, hogy a nyilvánvalóan öntözésfejlesztési célú beruházások esetében kerülje a dokumentum az „ökológiai állapotjavítás” és „ökológiai vízpótlás” kifejezéseket.** Rendkívül visszatetsző, amikor egy ökológiai vízpótlási cél megjelölését követően a beavatkozások között valójában kizárólag öntözésfejlesztési megoldások szerepelnek.

2. Részletes észrevételek

Számos pontatlan, zavaros, ill. nehezen érthető megfogalmazást tartalmaz a dokumentum, ezek egy részére az alábbiakban idézetekkel igyekeztünk felhívni a figyelmet.

2. Fő kihívások és célkitűzések

a) Fő kihívások

„az érintett vízfolyások ökológiai vízmennyiségének fenntartása mellett” – a vízhez kötődő ökoszisztémáknak van ökológiai vízmennyisége, nem a vízfolyásnak. Az idézett szövegrész nem csak pontatlansága miatt aggályos, gyakran előfordul ugyanis, hogy a kifejezetten folyami élőhelyek mellett a folyókat kísérő ökoszisztémák ökológiai vízigénye háttérbe szorul. Mivel sem a folyókat kísérő ökoszisztémákról, sem az egykori árterek visszacsatolásáról nem ejt szót a dokumentum, javasolt ezeket legalább megemlíteni a kihívások között.

„víz- és energiatakarékos öntözés” – kérdéses, hogy energiatakarékosság alatt mit ért a dokumentum, ugyanis a tervezett beruházások legkevésbé sem energiatakarékos vízátemelő-szivattyús rendszerek kiépítését célozzák. Javasoljuk az energiatakarékos kifejezést törölni.

„Ez az évszázados „létesítményes” (hard) vízépitéssel szemben a vízigényt és vízkibocsátást szabályozó, a területhasználatot befolyásoló integrált (soft) vízgazdálkodás.” – a szemlélet támogatható, azonban ezzel szemben a tervezett beruházások – kevés kivétellel – „hard” vízépitéssel foglalkoznak. Javasoljuk ezért ezt az általános megfogalmazást módosítani, vagy törölni.

„azokban a térségekben, ahol a felszíni vízpótló rendszer üzemel és ezért felszíni víz rendelkezésre áll, annak ellenére nem következett be készletcsökkenés, hogy ezekben a térségekben is használnak felszín alatti vízkészletet is. Már működő, megvalósult példa a Tisza-Körösvölgyi Együttműködő Vízgazdálkodási Rendszer (TIKEVIR)” – nincs ilyen jellegű összefüggés a felszíni vízpótlás és a felszín alatti vizek állapota között, ezért javasolt az idézett rész törlése. Nem a vízpótló rendszer jelenléte, hanem a terület adottságai miatt figyelhető meg ez a jelenség, vagyis amiatt, hogy a felszínközeli vízadórétegek mélyfekvéses helyzetükből kifolyólag nem merülnek ki olyan könnyen, mint az elszivárgással és vízelvezetéssel egyaránt jelentősen érintett, kedvezőtlen morfológiai és edafikus adottságokkal terhelt hátságokon. Ezen felül a Tisza-tó környezetében, illetve a vízlépcsők kiszámítható vízhozamára épített felszíni vízpótló rendszerrel érintett területeken a felszín alatti vizek mennyiségi állapota értelemszerűen kevésbé lesz kritikus, mint a mederduzzasztástól és mesterségesen elárasztott területektől távol eső homokhátságok magasabb részein.

1. Zöld átállás

„A biodiverzitás megőrzésében játszott jelentős szerepének köszönhetően a vizes élőhelyek védelme nemzetközi megállapodás hatálya alá esik: ez az 1971-ben létrehozott Ramsari Egyezmény (Ramsar Convention Secretariat 2004).” – nem világos miért került kiemelésre ez az egyezmény, miközben az RRF nem foglalkozik kifejezetten ramsari területek állapotának javításával. Érdemes lenne olyan érdemi természetvédelmi egyezményeket, illetve uniós jogszabályokat kiemelni, amelynek célkitűzéseit közvetlenül érinti a program. Pl. az EU-s természetvédelmi irányelveit.

„A víz, mint erőforrás hatékony felhasználásának elősegítése a tiszta, körforgásos gazdaságra való átállás révén hozzájárul a biológiai sokféleség helyreállításához és a környezetszennyezés mértékének csökkentéséhez.” – nem világos, mire gondoltak a szerzők, mikor ezt a mondatot megfogalmazták. Kérjük, szíveskedjenek kifejteni, hogy körforgásos gazdaságra való átállás és a biológiai sokféleség „helyreállítása” a környezetszennyezés csökkentése hogyan függenek össze a komponens keretében tervezett beruházásokkal.

„A fejlesztések céljai tágabb értelemben a természeti értékek megőrzése, élőhely rehabilitációk megvalósítása; a medrek halászati hasznosítási feltételeinek javítása; hagyományos gazdálkodási formák feltételeinek a megteremtése; tájképi értékek megőrzése, helyreállítása; vízparti rekráció, természetközeli horgász- és falusi turizmus, illetve az idegenforgalom feltételeinek a megteremtése.” – nem világos, hogyan valósul meg mindez. Egyes beavatkozások

– mint például a kotrások – kifejezetten károsak lehetnek a természetes élőhelyek megőrzésének, „halászati” hasznosításnak (megjegyzendő, hogy a természetesvízi halászat megszűnésével a „halgazdálkodás” kifejezést javasolt használni) szempontjából. A tervezett beruházások főként öntözési célú beavatkozásokkal hatnak a mezőgazdaságra, így érthetetlen, hogyan járulnak hozzá a „*hagyományos gazdálkodási formák*” feltételeinek megteremtéséhez. A tervezett projekteknek csupán elenyésző része járul hozzá a tájképi értékek megőrzéséhez – sőt, egyes tervezett tevékenységek, mint pl. egy nagyteljesítményű szivattyútelep napelemparkkal sokkal inkább rombolják a tájképet – a rekreációs célú beavatkozások pedig gyakorlatilag hiányoznak a vízgazdálkodási komponensből. Mindebből kifolyólag javasoljuk az idézett szöveg törlését.

2. Digitális átalakulás

Hiánypótló, és nagyon előremutató intézkedéseket tartalmaz a fejezet, azonban csak abban az esetben lesz igazán kedvező hozadéka a tervezett fejlesztéseknek, ha mindenki számára ingyen hozzáférhető, tudományos kutatásokat is támogató adatsorok formájában lekérdezhető, nyilvános adatok keletkeznek.

5. Egészségügy, valamint gazdasági, társadalmi és intézményi ellenálló képesség, ideértve a válságreagálási képesség és a válságra való felkészültség növelését is

Kérjük, szíveskedjenek kifejteni, hogyan járul hozzá az öntözés „*a természet-közeli, vegyszermentes növénytermesztés, illetve biogazdálkodás folytatásához olyan területeken, ahol korábban erre nem volt lehetőség.*” Az ökológiai gazdálkodásban történő szárazságtűrő fajtákra, ill. gyepgazdálkodásra való áttérésnek eddig sem volt érdemi akadály, az más kérdés, hogy az agrártámogatási környezet kevésbé vesz tudomást a vízhiány kezelésének ezen lehetőségeiről.

6. A következő generációra, a gyermekekre és az ifjúságra vonatkozó politikák, beleértve az oktatást és a készségeket

Nem világos, hogy hogyan értendő a „*jó állapotú felszíni víztest létrehozása*”. Új VKI szerinti víztesteket fognak létrehozni? Helyesebb lenne a meglévő víztestek jó állapotba hozását célul kitűzni, mely Magyarország uniós tagállami kötelezettsége is egyben. Ez azonban a tervezett beruházásokkal kapcsolatban több ponton is aggályos, ahogy erre fent, illetve alább utalunk.

Felhívjuk a figyelmet arra, hogy az öntözésfejlesztés csak nagyon laza kapcsolatban áll a vidéki lakosság elvándorlásának megállításával, számos ok miatt. Az öntözni kívánt mezőgazdasági területeken a földbirtokok koncentráltasága már ma is igen magas és az „ingyen” állami infrastruktúrafejlesztés, az öntözhetőség javításával a földárak növelését, így akár a nagybirtokok terjeszkedését is elősegítheti vagy a jelenlegi nagybirtokosok pozícióját erősítheti. Ez viszont a kisbirtokok megszűnését és az elvándorlás gyorsítását is eredményezheti. Az öntözésfejlesztés vidékfejlesztési hatásait feltételezni önmagában tehát rendkívül félrevezető, mindaddig míg nincsenek kifejtve az ehhez kapcsolódó vidékfejlesztési, támogatáspolitikai, földbirtokpolitikai intézkedések.

3. A komponens reformjainak és beruházásainak bemutatása

1. A „Szemléletformálás reform” számos előremutató intézkedést tartalmaz, különösen a vízmegtartás és klímaadaptáció terén, az ezekhez rendelt intézkedések azonban kiforratlanok, sokszor hiányosak, kimerülnek egy intézkedés nélküli problémák és igények felsorolásában.

Az ismeretterjesztő tevékenységek megvalósításáért a MATE és a NAK felel, miközben a vízmegtartás esetében ezekre a kérdésekre specializálódott civil szervezetek mintaprojektjeire utal ki az anyag. **Javasoljuk a szemléletformáláshoz rendelt költségek nagyságrendi növelését és a megvalósításba civil szervezetek aktív bevonását.** A témában jártas civilek

részére dedikált források elkülönítésére lenne szükség, az ilyen szervezetek tudása különösen a klímaadaptációs mezőgazdasági tevékenységekkel kapcsolatos ismeretterjesztés területén tudna hasznosulni.

Az „Éghajlati eredetű károk mérséklésének lehetőségei a mezőgazdaságban” alcímet követő felsorolás talán a leginkább előremutató része a komponensnek, azonban az itt felsorolt módszerek nem a „kármérséklés” eszközei, hanem a klímaadaptációé. Tekintettel arra, hogy az alcímet követő felsorolás egyáltalán nem tartalmaz kármérséklő elemeket, kérjük az alcímet átfogalmazni. Helyesebb lenne a károkat megelőző, elkerülő lehetőségekről szólni. Itt is szükséges felhívni a figyelmet arra, az egész komponensen átívelő, alapvető tévedésre, miszerint az öntözés helyes klímaadaptációt jelent. A helyes adaptáció valójában rugalmas alkalmazkodást jelent, tehát, ami a dokumentumban „kármérséklés”-ként jelenik meg, azok a valójában alkalmazkodási, vagyis adaptációs célú tevékenységek. Ellentétben az öntözéssel, mely lehet kármérséklő vagy hozamnövelő tevékenység, de ebből fakadóan semmiképpen sem nevezhető adaptációnak. Javasoljuk, a teljes komponens szövegét ez utóbbi szempontra tekintettel felülvizsgálni.

Beruházások

1. Főművi öntözőrendszerek építési munkái, új hálózatok és rendszerek kialakítása

„a folyóktól távolabbi területek vízkészleteit a mezőgazdasági vízszolgáltató rendszerek (öntözőrendszerek) és a térségi vízátviteli rendszerek teremtik meg (...) az egyenlő hozzáférés feltételeinek megteremtése érdekében újak [csatornák] építésére van szükség” – ez a szemlélet végig kíséri az egész komponenst, pedig **nyilvánvalóan nem igaz, hogy kizárólag újabb és újabb csatornák építésével lehet orvosolni a vízhiányt**. Ez a szemlélet egyrészt figyelmen kívül hagyja a csapadék- és belvízgazdálkodási lehetőségeket, tehát a meglévő vízkészleteket, másrészt nem is törekszik a meglévő vízkészletek használatára, az azokkal való gazdálkodásra. Továbbra is azt a látásmódot tükrözi, hogy a területen megjelenő többletvizek károkozók, és kizárólag a vízkormányzással a földekre juttatott öntözővíz mérsékli a vízhiányt.

„Az öntözőrendszerek hiányában, illetve funkciójuk betöltésére alkalmatlan állapotuk miatt öntözési célra felszín alatti vízkészleteket használnak jelentős mértékben, sokszor illegálisan.” – Több helyen előkerül, hogy a beruházások kiemelt célja az illegális felszín alatti vízhasználatok megszüntetése. Ugyanakkor **nem világos, hogy az illegális, esetleg az elmúlt két év jogalkotási törekvései folytán legalizált kutak használatáról hogyan fognak a gazdák „átszokni” a felszíni vízhasználatra**. Különösen problémás ez a kérdés annak tükrében, hogy az eddigi vízgazdálkodási politika a felszín alatti vízhasználatot kifejezetten ösztönözte, az engedélyezési költségek eltörlésével pedig egy kútlétesítési hullám indulhat meg a felszíni vizektől távol eső területen. A kútlétesítés beruházási költségei igen magasak lehetnek engedélyezés nélkül is. **A felszín alatti vizek kímélete érdekében célszerű lenne intézkedéseket hozni, hogy legalább a tervezett öntözésfejlesztési beruházásokkal érintett területeken meg legyenek szigorítva a kútlétesítési szabályok**, mivel enélkül várható, hogy a közeljövőben felszíni vízből öntözhető földeken is rögzülni fognak a felszín alatti vízkivételre alapozott megoldások.

1. A Duna-Tisza-közi Homokhátság vízhiányos ökológiai állapotának javítása, helyreállítása – I. ütem

A bevezető számos olyan fogalmi pontatlanságot tartalmaz, ami miatt a szöveg igen nehezen értelmezhető. A beruházás „a természetvédelmi terület” rehabilitációját szolgáló vízpótlást tűzi ki célul, nem említve mely természetvédelmi területről van szó és milyen típusú rehabilitációt kívánnak megvalósítani. (A dokumentumból később kiolvasható, hogy talán a Kiskunsági Nemzeti Park Felső-Kiskunsági-pusztai részterületére gondolhatott a szerző, ez azonban nem

„természetvédelmi terület”, hanem nemzeti park.) Kérdéses, hogy az ismeretlen természetvédelmi terület rehabilitációját az öntözésre felhasznált vízmennyiség után fizetett díjakból hogyan kívánják elvégezni. A vízszolgáltatási díjból (VSZD) és a vízkészletjárulékából (VKJ) befolyt összeg – amennyiben a „díjak” alatt erre gondolt a szerző – felhasználása jogilag szabályozott, nem világos hogyan kerülnének átcsoportosításra a homokhátsági öntözésből származó pénzek a védett természeti területek rehabilitációs feladatait rendszerint ellátó természetvédelmi kezelőhöz. Ráadásul a vízkészlet-járulék összege rendkívül alacsony, 400 000 m³-t vagy vízhasználónként az általa öntözött terület után hektáronként az évi 4 000 m³-t meg nem haladó mértékig, és tartósan vízhiányos időszakban nem is szükséges VKJ-t fizetni. A jelenlegi díjak mellett várhatóan a VKJ-ból és VSZD-ből származó összegek még a szivattyútelep üzemeltetési költségeit sem fogják fedezni, így a terv gazdasági fenntarthatósága is megkérdőjelezhető, a rehabilitációs költségek fedezése tehát igen nehezen elképzelhető.

Jelentős probléma, hogy a szivattyútelep üzemeltetésének igen nagy energiaigényével nem számol a projekt. Bár a napelemmel üzemeltetett szivattyúk károsanyagkibocsátása valóban alacsony, azonban a fenntartási és rekonstrukciós (amortizációs) költségek rendkívül magasak lehetnek. A felpumpált víz esetében pedig jelentős elszivárgással kell számolni, akkor is, ha a szivattyúkkal feljuttatott vizet és a csapadékvizet egyaránt megőriznénk, de **mivel vízlevezető csatornaelzárásokat, területi csapadék- és belvízviisszatartást és mélyebb térszíneken történő vízmegtartást nem tartalmaz a projekt, így lényegében a Homokhátság vízhiányát a beruházás érdemben nem kezeli.** Csupán a 25 000 km²-re becsült hatásterületen várható némi mezőgazdasági bevételnövekedés, ez azonban a térség vízellátottságát nem fogja javítani, a hatásterület csupán – a megközelítőleg 10 000 km² területű – Duna–Tisza-közi Homokhátság kb. 2,5%-a.

2. Jánossomorja város és térségének felszíni vízpótlása, öntözésfejlesztése

Téves az a megállapítás, miszerint az öntözőcsatornák tájlesztettkai és ökológiai célokat szolgálnak. Az öntözőcsatornák öntözési célokat szolgálnak, ezért kialakításuk – mesterséges mederformák, betonműtárgyak – és fenntartásuk – kotrás, partmenti növényzet irtása – során egyaránt a műszaki és öntözési szempontok érvényesülnek. Ha van is az ökológiai rendszerekre gyakorolt járulékos pozitív hatása az ilyen létesítményeknek, jellemzően azok az öntözési célú kezelés mögött mindig háttérbe szorulnak, ezért a beruházás célkitűzései nyilvánvalóan tévesek, vagy legalábbis félrevezetőek. **Kérjük a célok átfogalmazását.**

Az öntözési vízigényt kiszolgáló csatornarendszert **a Mosoni-Duna** vízkészletére tervezik alapozni, és a szabad vízkészletekből Ausztriába is terveznek vizet juttatni. A jelenlegi ambíciózus, két ország termőföldjeinek öntözését egyaránt szolgáló tervet az ideiglenes szigetközi vízpótló-rendszerből kivett vízzel táplálnák, azonban **az itt rendelkezésre álló vízmennyiség rendkívül bizonytalan**, és igen kényes kérdés, hiszen az elterelt Dunából Szlovákia jelenleg is rendkívül kevés vizet juttat hazánknak. Fontos lenne tisztázni, hogy a Bős–Nagymarosi erőmű építésével kapcsolatos mai napig tartó jogvita során folytatott vízmegosztási tárgyalások mekkora vízhozamot biztosítanak hazánknak a jövőben. Kérdéses az is, hogy Ausztriából – ahol a Duna még teljes vízhozammal folyik –, miért nem lehet megoldani a terület vízpótlását – akár magyar oldalon is.

3. Keleti-főcsatorna és övcsatornáinak I. bőge (4+678-44+565) mederszelvény rekonstrukciós munkái (II.-III. ütem kotrás)

Ahogy az előbbi projektek esetében, úgy itt sem világos, hogy hogyan járul hozzá az öntözésfejlesztési projekt „a biológiai sokféleség és az ökoszisztéma-szolgáltatások csökkenésének megállításához”. Az alföldi vizes élőhelyek a területen természetesen megjelenő vízből táplálkoztak mindig is. **Egyes vizes élőhelyek jelenleg azért vannak rászorulva a**

csatornák vizére, mivel a vízrendezési munkálatokkal, a területek kiszáritásával természetközeli vizes élőhelyek zömét megszüntették, így az élővilág alternatíva híján a csatornába szorult vissza. Ezeknek az élőhelyeknek nem újabb csatornákra lenne szükségük, hanem táji szintű vízmegtartásra, a területeken természetesen megjelenő vizek megőrzésére, egyes, csatornába terelt alföldi kisvízfolyások medrének és vízpótlásának helyreállítására. Ezzel szemben a projekt lényegében kotrást, műtárgyépítést és „erdőirtást” tartalmaz. Dicséretes, hogy a projektben a kotrások során az ökológiai károk mérséklésére törekednek, azonban erre biztosítékokat nem látunk a szöveg alapján. Hangsúlyozni kell, hogy ezzel együtt is **a kotrás a biológiai sokféleségre és kapcsolódó ökoszisztéma-szolgáltatásokra negatívan hat, csak úgy, mint az „erdőirtás”,** tehát a bevezetőben leírt természetvédelmi célok a beavatkozásokkal nyilvánvalóan nem teljesülnek. Mindezzel együtt „*a beruházás megvalósulása esetén az öntözhető területek nagysága 5.983 hektárral nő*” tehát itt is kijelenthető, hogy a beavatkozás mindenekelőtt öntözési célokat szolgál. Ennek megfelelően az ökoszisztémára gyakorolt pozitív hatásokról szóló megállapítások félrevezetőek, nem helytállóak, javasolt átfogalmazni a célkitűzések megállapításait.

4. Apátfalva-Mezőhegyesi öntözőrendszer főművi fejlesztése

A beruházás itt is elsősorban öntözési célú, azonban az egykori folyómedrek revitalizációjával történő vízáteremtésnek valóban lehetnek pozitív természetvédelmi hozadécai, amennyiben a megvalósítás során kiemelten törekednek a már meglévő természeti értékek megőrzésére. Javasoljuk, hogy ne csak a célkitűzések között olvasható szavakban szerepeljenek természetvédelmi célkitűzések, hanem az egyes tervezett tevékenységekben is tükröződjenek a természetvédelmi célok.

5. Rábaköz-Tóköz öntözésfejlesztése

A beruházás itt is elsősorban öntözési célú, azonban a célterület időszakos elárasztása kedvezően hathat a tágabb környezet vízellátására is. A bevezető szöveg kissé zavaros, nem teljesen világos mit is jelent a Rába és a Rábca között az átjárható kapcsolat „*minél gyakoribb megteremtése*”, illetve „*a vízi élettér kritikus mértékűre történő összezsugorodásának megakadályozása*”. Javasoljuk, hogy ne csak a célkitűzések között olvasható szavakban szerepeljenek természetvédelmi célkitűzések, hanem az egyes tervezett tevékenységekben is tükröződjenek a természetvédelmi célok.

Természetvédelem

1. A Hanság Natura 2000 terület ökológiai vízpótlásának biztonságosabbá tétele és felszíni, valamint felszín alatti víz tározóképeségének fejlesztése

A Jánossomorjai öntözéshez kapcsolódóan tervezett beruházás a Hanság Natura 2000 terület vízpótlását célozza. A terület talajvízszint süllyedését a Natura 2000 területek „*ökológiai vízpótlásával*” és „*tározóképeségének fejlesztésével*” kívánják megoldani, csak hogy a meglévő belvízelvezető-csatornák lezárásáról és megszüntetéséről nem ejt szót a projekt. Bár a Hanság vízpótlása alapvetően indokolt és támogatható, a megvalósításra tervezett beavatkozások fenntarthatósága és sikere kérdéses, amíg a táji szintű vízmegtartás nem kerül javításra. Ennek megfelelően tehát a vízpótló projekt mellé markáns vízmegtartó intézkedések is szükségesek lennének.

3. A Homokhátság Északi vízpótlásának hatásterületén tervezett természetvédelmi célú beruházások

A tervezett beavatkozások részben a vízelvezetés megakadályozását, a belvízelvezető csatornák okozta károk csökkentését tűzik ki célul. Javasoljuk, hogy az ilyen típusú beavatkozások ne pusztán elszigetelt, alacsony költségvetésű természetvédelmi programok legyenek. Ilyen típusú beruházásokra az egész Homokhátság területén szükség lenne. Ennek hasznából nem a természetvédelem részesül elsősorban, hanem a homokhátsági földeken gazdálkodók.

3. Összegzés, kiemelt javaslatok

A fentieknek megfelelően az alábbiakban összegezzük a komponenssel kapcsolatos javaslatainkat.

3. 1. A vízelvezetés megakadályozására (belvízelvezető csatornák lezárása, megszüntetése) és a természetesen megjelenő csapadék- és belvíz megőrzésére hasonló, vagy magasabb összeget szükséges elkülöníteni, mint a jelenlegi tervekben szereplő öntözésfejlesztésre.

Indoklás: az országban egyre súlyosbodó vízhiányt csak a jelenlegi vízgazdálkodási rezsim rendszerszintű megváltoztatásával lehetne orvosolni. Ennek megfelelően a mostani rendszer költséges működtetését fenntartó beruházások – mint az öntözésfejlesztés, csatornák építése, kotrása – nem jelentenek megoldást, nem tekinthetők *helyreállításnak*, csupán egyes kiemelten támogatott mezőgazdasági területeken tapasztalható vízhiány rövid távú tüneti kezelését jelentik.

3. 2. Szükséges lenne projekteket kidolgozni és finanszírozni a keretből vízjárta területek és folyóktól elcsatolt mély árterek természetvédelmi szempontú rehabilitációjára, és ártéri környezetgazdálkodási mintaprojektek létrehozására.

Indoklás: Vízet visszatartani olyan területeken van értelme, ahol természetesen is megjelenik a víz. Az ilyen területek segítik a vízhiányos termőföldek vízellátottságát is azáltal, hogy csökkentik a magasabb területekre juttatott víz elszivárgását és a táji szintű vízmegtartásban és a kistáji vízkörforgás helyreállításában szerepük van. Az árterek helyreállítása összhangban van az uniós biodiverzitási stratégia célkitűzéseivel is.

3. 3. Kérjük a szemléletformálásra szánt összegek számottevő növelését és civilek számára is hozzáférhető, szemléletformálási programok indítására dedikált keret létrehozását.

Indoklás: Az ismeretterjesztő tevékenységek megvalósításáért a MATE és a NAK felel, miközben az RRF dokumentum a vízmegtartás esetében ezekre a kérdésekre specializálódott civil szervezetek mintaprojektjeire utal ki. Számos civil szervezetnek van több évtizedes tapasztalata a táji szintű vízgazdálkodás javítását illetően, ezért a témában jártas civilek ismereteinek becsatornázása különösen hatékonyá tenné a szemléletformálásra szánt források felhasználását.

3. 4. Kérjük, hogy mindazon tervek esetén, ahol ökológiai célkitűzések jelennek meg a szövegben, az arra válaszul adott beavatkozások tekintetében is ökológiai fejlesztések jelenjenek meg. Az öntözésfejlesztést célzó beruházások esetében a félrevezető ökológiai, biodiverzitásmegőrzési célokra történő utalásokat szíveskedjenek törölni a szövegből.

Indoklás: A fentiekben egyes tervekre lebontva utaltunk rá, hogy hol jelent ez problémát. Sajnos – a rendkívül alacsony költségvetésű a természetvédelmi és szemléletformálási, illetve digitalizációs beruházások kivételével – csaknem az összes tervezett beruházásra igaz, hogy a természetvédelmi célkitűzések megjelölését követően a megvalósítás gyakorlatilag nélkülöz mindenféle ökológiai szemléletet.

3. 5. Ne kerüljenek az RRF-be olyan intézkedések tervei, melyek háttérbe szorítják a természeti erőforrások megőrzését és igazságos elosztását – mind a jelen, mind a jövő generációk között –, valamint számottevően csökkentik a biológiai sokféleséget. Ennek megfelelően kiemelten kérjük, hogy kerüljenek törlésre a rossz adaptációs megoldások. Mindezek vizsgálatára készítsenek az RRF keretében tervezett beavatkozásokhoz stratégiai környezeti vizsgálatot, illetve biztosítsanak kiemelt lehetőséget a társadalomnak az egyes tervek már tervezéskori aktív véleményezésére, és később a hozzájuk készült környezeti hatásvizsgálatok értékelésére.

Indoklás: A tervek között számos olyan beavatkozás szerepel, melyek egyértelműen negatívan hatnak a biológiai sokféleség megőrzésére. Ilyen például a nagy területen történő kotrás, melyre indokolt esetben – amennyiben valamilyen kiemelt társadalmi közérdek támasztja azt alá – szükség lehet, azonban pl. az öntözési vízigény biztosítása erre nem megfelelő indok. Az öntözés csupán egy szűk gazdasági csoport érdeke, miközben a környezeti állapot javítása közérdek. A beavatkozásokat a közérdek fontosságának szempontjából kell priorizálni. A kezdetektől folytatott társadalmi bevonás – esetlegesen közösségi tervezéssel – segítené a valódi közérdekek érvényesülését és azt, hogy ne történjenek káros beavatkozások a tervek megvalósulásakor.

E komponens: fenntartható zöld közlekedés

Az alacsony emissziójú teherforgalom térnyeréséhez szükséges szűk keresztmetszetek felszámolásához kapcsolódó intézkedések keretében messzemenőig támogatjuk a vasúti teherszállítás lehetőségeinek növelését, azonban ez csak akkor jár érdemi előnyökkel, ha nem a szállított áru mennyisége nő, hanem a közúti teherszállításról terhelődik át az áruszállítás a vasútra. Erre a tervekben jelenleg nincsenek garanciák, az új kapacitások építésével közúti korlátozó intézkedések meghozatala is szükséges lenne. Ezzel szemben a vízi közlekedés estében az előnyök sokkal kevésbé nyilvánvalóak. A belvízi áru fuvarozás károsanyag-kibocsátása ugyanis meghaladja a vasúti teherszállításét, sőt egyes számítások szerint annak akár duplája is lehet, ugyanakkor az ezzel járó mederbeavatkozások és kikötőfejlesztések jóval nagyobb kárt okoznak az ökoszisztémában, mint amekkora előnyt nyújtanak emissziócsökkentési szempontból. Álláspontunk szerint megfelelő áruakadók és logisztikai állomások kiépítésével okafogyottá válnak a rendkívül nagy környezetterheléssel járó hajóúti fejlesztési tervek. Javasoljuk tehát a belvízi teherszállítás vasúti átrakódásának feltételeit megteremteni. A más forrásokból tervezett vasútvonal-fejlesztések – különösen a Budapest–Belgrád vasútvonal – alacsonyabb emissziójú megoldással váltja ki a nagy környezetterheléssel járó hajóúti fejlesztést, ez azonban nincs összehangolva a jelenlegi tervekkel. **Felelősen milliárdokból kiépíteni rendkívül hasonló áruspektrumú teherszállítási megoldásokat párhuzamos útvonalakon, ezért a hajóúti fejlesztéshez kapcsolódó beruházások törlését kérjük.** A dunai hajózással kapcsolatos fejlesztési elemek különösen annak tükrében aggályosak, hogy jelenleg sincs elfogadott stratégiai környezeti vizsgálat a hajóúti fejlesztésre, nem ismert, mekkora hajóforgalom-növekedésre kell számítani, ezért a kikötőfejlesztések tervezése is rendkívül problémás. **A hajóúti fejlesztés Magyarország számára nem jelent érdemi előnyt, hiszen hazánk tranzitországhként főként a környezeti terheket fogja viselni,** a beruházások haszonélvezői az olyan tengerparti kikötővel is rendelkező országok, mint Hollandia, Németország és Románia, ezért érthetetlen, hogy egy hazai ellenállóképesség javítását célzó forrás felhasználásakor miért más országok érdekeit támogatjuk. A kikötők fejlesztése így Magyarországon sem a helyreállítást, sem az ellenállóképesség javítását nem szolgálja, viszont más forrásokból – pl. CEF (Connecting Europe Facility) vagy egyéb közlekedésfejlesztési EU-s finanszírozások – is megvalósíthatók, azonban csak egy átgondolt és minden környezeti hatás vizsgálatára kiterjedő tervezést követően valósítható meg a fenntartható hajózás. Ilyen tervezés Magyarországon soha nem zajlott, ezért javasoljuk a kikötőkre szánt forrásokat egy magyar érdekeket szolgáló, minden ágazat

szempontjait integráló, átfogó, fenntartható folyóhasználatot célzó Duna Stratégia kidolgozására átcsoportosítani.

A közösségi közlekedés fejlesztését és kapacitásnövelését csak a reális igényekhez igazodó mértékben támogatjuk. A személyautóállomány elektrifikációja fontos kérdés, azonban a közlekedési és infrastrukturális fejlesztések esetében nem szabad figyelmen kívül hagyni a Marchetti-állandóból fakadó problémákat – ennek értelmében a világon mindig és mindenütt átlagosan naponta mintegy 70 percet töltenek utazással az emberek –, vagyis azt, hogy minden mobilitást javító fejlesztés előbb-utóbb azt éri el, hogy nagyobb távolságokat tesznek meg naponta az emberek, ami az energiafelhasználást folyamatosan növeli, ezáltal egyre fenntarthatatlanabbá és rugalmatlanabbá teszi a rendszert. **A mobilitási kényszerek csökkentését kellene tehát előtérbe helyezni az anyagnak**, enélkül nem lehet fenntartható közlekedésfejlesztésről beszélni. Ennek megfelelően javasoljuk az otthoni munkavégzés támogatását, továbbá a jelenléteket igénylő munkák esetében a közeli lakhatás támogatását – pl. korszerű munkásszálló-rendszerek és saját lakás vásárlását vagy kedvezményes bérletét elősegítő támogatások kidolgozását –, a vidék élhetőségének javítását, kis- és középvállalkozások versenyképességének javítását, valamint a belföldi turizmus lehetőségeinek elősegítését – például a turisztikai vonzerőt jelentő természeti környezet állapotának javítását célzó beruházások tervezésével és a jelenleginél jóval erősebb műemlékvédelmi szabályozással, illetve műemlékek felújítását, korszerűsítését segítő állami támogatásokkal. A belföldi turizmus nem csak a fenntarthatatlan mobilitási igénynövekedést mérsékli, hanem a hazai vállalkozások számát és sikerét is gyarapítja. Az átgondolt turisztikai fejlesztések multiplikátor hatásuknak köszönhetően más ágazatokra is igen kedvező hatással vannak.

F komponens: energia – zöld átállás

Főbb meglátások beruházásokra bontva:

Okos mérés elterjesztése

- A beruházás egy, már meglévő jogszabályi kötelezettségnek a költségvonzatát igyekszik támogatni, így ennek indokoltsága megkérdőjelezhető, értelmezésünk szerint az nem tekinthető a Nemzeti Helyreállítási Tervben szereplő jogalkotási reform részének, ahogy a 205. oldalon lévő táblázatban szerepel. Ráadásul annak kedvezményezettjei az elosztói hálózattal rendelkező társaságok, ugyanakkor a mérőórák cseréjének végfelhasználói költsége a fogyasztóra hárul, így megvan annak a veszélye, hogy a támogatási összeg egyszerű kereskedelmi profítként realizálódik az MVM csoportnál és az EON Hungáriánál.

Lakossági napelemes rendszerek támogatása és fűtési rendszerek elektrifikálása napelemes rendszerekkel kombinálva

- Amíg a célkitűzések között a lakossági fűtési elektrifikációja kapcsán (201. oldal) csak a hőszivattyú szerepel, addig a támogatható tevékenységeknél már a fűtőpanel is megjelenik. Mivel a kettő között határfokban három-négyszeres különbség van, ezért javasoljuk a fűtőpanelek kivezetését a tervezetből, főleg úgy, hogy azok elterjedése csak még nagyobb terhet jelentene a hálózatra, aminek rugalmasabbá tétele célként jelenik meg nem csak a tervezetben, de a magasabb szintű stratégiai dokumentumokban is.
- E beruházással összefüggésben az energiahatékonyság hiányát azzal magyarázza a tervezet, hogy azokra a KEHOP+ és a TOP+ operatív programokban lesz keret, és azok "elegendő finanszírozást biztosítanak minden szektor számára a rövid- és középtávú energiahatékonyságú célú fejlesztések megvalósításához". Ismerve a magyar

épületállomány alacsony energiahatékonysági mutatóit, kérdésként merül fel, hogy ez az idézett megkérdőjelezhető állítás milyen vizsgálatra alapszik.

- A fenti érvek ellenére a nyílászárók cseréje, mint választható opció megjelenik a dokumentumban, ami előrelépés a korábbi tervezethez képest, azonban nem világos, hogy ez miért nem kötelező elem a fűtés elektrifikációja mellett, és miért csak műanyag keretes ablak számolható el.
- A tervezet szerint a célcsoport előre lehatárolt mutatók alapján az energiaszegény háztartások lesznek. Mivel az energiaszegénység enyhítése csak komplex megközelítéssel érhető el, javasoljuk, hogy ezen beruházást lehetőség szerint kombinálják a KEHOP+-ban tervezett energiahatékonysági felhívással.
- Örömmel láttuk, hogy a tervezet leszögezi, hogy csak alacsony F-gáz tartalmú hőszivattyúk szerezhethetők be, azonban azok nagy GWP varianciájuk miatt pontosítás szükséges. Javasoljuk, hogy az előírás minimum 700 GWP legyen.
- A tervezett indikátorral vonatkozóan eltérő számok vannak a dokumentumban: a 201. oldalon 15 ezer háztartás, a 204. oldalon 17 ezer háztartás szerepel, míg az indikátor táblázatban ennél jóval több, 80 ezer.

Új megújuló energiatermelő fotovoltaikus kapacitások támogatása

- A tervezet hivatkozik arra, hogy a METÁR tenderhez hasonlóan a barnamezős területeket kell előnybe létesíteni, azonban az első két METÁR tender eredményei azt mutatják, hogy amíg a barnamezős kataszter nem jelenik meg, addig a jelenlegi METÁR szabályozásban a barnamezős területek gyakorlati előnyt nem élveznek. Javasoljuk, hogy a beruházás elindításának feltétele legyen a barnamezős kataszter megléte, és egy olyan szabályozási környezet, ahol a barnamezős területek valós előnyt élveznek.

G komponens: Átállás a körforgásos gazdaságra

A fenntartható hulladékgazdálkodás megteremtése szempontjából elengedhetetlen a keletkező hulladék mennyiségének csökkentése. Az RRF csupán az elvek szintjén említi ezt a kérdést, azonban a tényleges tevékenységek a visszaváltási rendszer jogi eszközökkel történő beindításától eltekintve nem célozzák a hulladék mennyiségének csökkentését.

Javasoljuk a "kémiai újrahasznosítás" támogatásának átgondolását gazdasági és környezeti fenntarthatósági szempontból. Kérjük, hogy a beruházásra szánt összeget inkább az összes többi szilárd hulladékokkal kapcsolatos tevékenységekre (gyűjtőkonténerek, veszélyes hulladék gyűjtés, válogatóüzemek stb) szíveskedjenek átcsoportosítani. Tekintettel mindezt arra, hogy a szennyezett műanyag finomítása és újrahasznosítása a gyakorlatban jelenleg nem működik gazdaságosan – ahogyan erre a dokumentum is utal – ezért érthetetlen, miért került be a tervek közé ez az igen magas költségvetésű (43 milliárd forint) beruházás. Megjegyzendő, hogy a 40 000 tonna/év kapacitás csupán csepp a tengerben a Magyarországon évente 3 000 000 tonna megtermelt hulladékhoz képest. Kiemelten kérjük, hogy – amennyiben a fentiek ellenére megvalósulna a beruházás –, kerüljön be a támogatási feltételek közé, hogy az üzemben a hulladék égetése tilos.

Küldetésünk egy olyan jövő megteremtése,
amelyben az emberiség és a természet
harmóniában él egymással.

együtt lehetséges.

wwf.hu